

în 18 morminte (din 300), cercetate la Bled în anii 1948 — 1951. Aceste podoabe sînt clasate și descrise în șapte grupe și sînt datate de autor în perioada de sfîrșit a secolului al VI-lea (după 568) și în secolul al VII-lea.

Săpăturile de la Brestovik (Serbia, pe malul Dunării) au fost prilejuite de descoperirile făcute anterior și care se încadrează fie în grupa culturală Kesztele, fie în grupa Belo Brdo. În cursul anilor 1953 — 1954 s-au executat săpături în necropola *Visoka Ravan*, lângă Brestovik¹. S-au cercetat 180 de morminte, dintre care 77 sînt de copii. Orientarea majorității scheletelor este cea obișnuită, V-E, cu mici deviații în funcție de anotimp. Pe baza acestor date s-a constatat că mortalitatea maximă era în lunile de primăvară și de toamnă. Morții au fost inhumați simplu, în pămînt; într-un singur caz s-a întrebuițat un sicriu, în opt cazuri, o scîndură sub decedat, iar în alte opt, două scînduri așezate deasupra mortului, ca un acoperiș.

Scheletele au fost găsite întinse, cu brațele așezate de-a lungul corpului sau încrucișate pe piept. Rar se întîmplă ca brațele să fie așezate pe bazin, sau îndoite și așezate pe umeri. Picioarele sînt întinse — exceptînd un caz unde acestea sînt încrucișate. Se presupune că mormintele erau marcate cu semne de lemn, găsite în cuprinsul necropolei.

Cîteva urne de incinerare din epoca La Tène descoperite aici indică existența unei necropole din această vreme, sub aceea slavă.

Urmează descrierea podoabelor medievale timpurii din necropola de la Brestovik; aceasta a fost folosită pînă în secolul al XII-lea, după cum arată o monedă de la Comneni, descoperită într-un mormînt.

N. Constantinescu

STUDII ASUPRA ARHITECTURII MILITARE RUSE ÎN SECOLELE X — XIII

Sub acest titlu, arheologul sovietic P. A. Rappaport publică în MIA, nr. 52 din 1956 un interesant studiu asupra construcțiilor cu caracter defensiv din epoca feudalismului timpuriu și a începutului procesului de fărîmițare feudală. Este vorba de o sinteză a rezultatelor obținute în acest domeniu de cercetare de specialiștii ruși și sovietici. Lucrarea analizează, în esență, monumentele arheologice de acest gen din regiunea bazinului mijlociu al Niprului, respectiv din cnezatele situate pe teritoriul numit în vechime « Russkaia zemlea ». Sînt analizate parțial și monumentele din celelalte părți ale Rusiei, în așa fel încît se realizează o privire de ansamblu asupra dezvoltării arhitecturii militare din întreaga Rusie. Autorul își împarte lucrarea în patru capitole. Primul, intitulat *Istoricul studiului artei militare ingineresti la vechii ruși*, tratează despre evoluția studiilor de arhitectură militară începute în Rusia încă în secolul al XIX-lea și prezintă ultimele opinii ale cercetătorilor sovietici de specialitate.

Al doilea capitol, *Planul așezărilor întărite*, oferă un tablou al dezvoltării formei așezărilor întărite horodiști, începînd din secolul al VIII-lea și terminînd cu secolul al XIII-lea. Secolele VIII—IX sînt caracterizate prin așezări care folosesc pentru apărare în mod aproape exclusiv forme de relief apte pentru aceasta. Aceste așezări sînt situate

¹ A se vedea și informațiile autoarei din volumul *Monuments et stations archéologiques en Serbie, II, Serbie Centrale*, din seria *Materiaux*, X, 3, a Institutului sîrb de arheologie, Belgrad, 1956, p. 231—243.

pe insule inconjurate de apă sau mlaștini, pe dealuri cu pante abrupte, pe promontorii, spre care obstacolele naturale împiedică trecerea. Forma lor era neregulată, fiind subordonată poziției pe care o ocupau. Atunci când o parte a așezării nu era destul de bine apărată de obstacolele naturale, se practicau fortificații artificiale simple, constând din șanțuri și valuri de pământ care barau trecerea. Uneori, pe coama valului se ridica o palisadă. Acestea sînt singurele elemente de fortificație artificială, în această perioadă, utilizîndu-se cu precădere șanțul. O dată cu secolul al X-lea începe o nouă perioadă în organizarea așezărilor întărite. Se întîlnesc acum trei grupe principale de așezări. Prima reprezintă o continuare a tipului de așezări din etapa precedentă. A doua, o variantă evoluată, în cadrul căreia găsim așezări ce folosesc aceleași poziții greu accesibile ca și în prima grupă, dar au și fortificații artificiale, val și șanț, dispuse pe perimetrul insulelor sau înălțimilor pe care le ocupă. Această grupă cuprinde așezări ce tind spre forma regulată, circulară sau semicirculară. În sfîrșit, a treia grupă, cuprinde așezări de o factură tehnică superioară, care nu mai sînt dependente de formele de relief, ci folosesc terenul plat, avînd fortificații puternice, ce înlocuiesc cu succes obstacolele naturale utilizate de celelalte tipuri de așezări. Această ultimă categorie de așezări întărite a apărut ca urmare a necesității de a le situa în anumite locuri care, în unele cazuri, nu ofereau condiții avantajoase de apărare. Este vorba de adevărate orașe feudale și mai ales de castele pentru apărarea granițelor cnezatelor, cărora le este consacrat al treilea capitol, intitulat *Construcții de apărare*. Principiul de bază al apărării rămîne tot acela al barajului format din val și șanț, valurile începînd să treacă acum pe primul plan, din punct de vedere al importanței. Pe coama lor se ridică acum nu simple palisade, ci construcții puternice de birne, care constituie la rîndul lor un obstacol redutabil pentru atacatori și oferă o bună protecție apărătorilor și mașinilor lor de război.

Ceea ce caracterizează acum valurile sînt construcțiile lor interioare. Astfel, în secolul al X-lea se întîlnește sistemul continuării în adîncime, în pămîntul valului, a rîndurilor orizontale de birne ce formau peretele de pe coama valului. Spre sfîrșitul secolului al X-lea aceste construcții sînt mult mai complicate; ele constau din două șiruri de birne, paralele-orizontale, în interiorul cărora se zidește cărămidă uscată la soare. Peste acest schelet se construia valul, iar deasupra se ridica pe rețele de birne. În secolul al XI-lea construcțiile interioare sînt formate din șiruri paralele de birne, dar fără cărămidă.

În secolul al XII-lea, birnele încep să fie legate între ele, iar în unele cazuri între cele două șiruri paralele de birne se amenajau chiar locuințe. Porțile castelilor întărite erau situate fie în peretele de birne de pe val, fie chiar la nivelul valului, realizîndu-se în felul acesta o trecere pe sub val. Porțile orașelor sînt de obicei construite în formă de turnuri în multe cazuri din piatră. În general fortificațiile epocii nu sînt însă prevăzute cu turnuri. Lipsa acestora se explică prin faptul că procedeele de atac nu impuneau apărătorilor necesitatea unor lovituri de flanc. De aceea turnurile întîlnite în această epocă sînt folosite în general pentru observare. Ca element defensiv, turnurile se vor generaliza spre sfîrșitul secolului al XIII-lea, o dată cu răspîndirea zidurilor de piatră.

Al patrulea capitol, *Organizarea apărării*, cuprinde în primul rînd explicația întregii evoluții a sistemelor de fortificații din această perioadă istorică. Autorul subliniază că dezvoltarea artei militare este un reflex, o reflectare a dezvoltării social-economice. Apariția unui număr atît de mare de așezări întărite în secolele X—XIII se datorește fenomenului de fărîmițare feudală. Dezvoltarea fortificațiilor acestor așezări este rezultatul dezvoltării procedeeleor și a armelor de asalt. Apărarea constituie o replică dată atacului și mijloacele de apărare evoluează întotdeauna în funcție de evoluția mijloacelor de atac. Descrierea procedeeleor de atac, asupra cărora autorul s-a informat în special din izvoare scrise, dă

o imagine clară a cauzelor transformării diverselor tipuri de fortificații. Credem că lucrarea ar fi câștigat în claritate dacă expunerea acestor procedee de organizare a atacului și a apărării s-ar fi făcut înaintea prezentării elementelor tehnice de fortificație, care nu reprezintă decât expresia materială a acestor procedee de apărare. Trebuie remarcată largă utilizare de către autor a știrilor istorice aflate în vechile scrieri ruse și bizantine. Îmbinarea acestor informații de ordin literar cu bogata informare de ordin arheologic, face din lucrare o sinteză valoroasă ce depășește caracterul pur tehnic pe care titlul ar părea că i-l indică. Ea ne oferă o imagine nu numai a dezvoltării tehnice militare, ci a întregii dezvoltări social-economice și culturale din Rusia acelei epoci. Analogiile cu nordul Europei și în special cu Polonia și Cehoslovacia sporesc interesul lucrării. Deși nu prezintă contingente directe cu țara noastră, lucrarea este totuși deosebit de interesantă și pentru noi, deoarece cercetarea feudalismului timpuriu în țara noastră se găsește încă într-o fază de început.

Prezentată în condiții grafice bune, lucrarea e bogat ilustrată cu fotografii reprezentând vechile horodiști înainte de săpare, fotografii ale resturilor de fortificații descoperite în săpături, profile, planuri de fortificații și, în fine, reconstituiri, dintre care pentru unele se folosesc procedee ingenioase, cum ar fi desenarea construcțiilor de lemn direct pe poziția pe care au ocupat-o în teren.

D. Vilceanu
